

было безрезультатным. Поздние грабители, ничего не знавшие об устройстве погребений, не обнаружили камеры Северной могилы, а обвал грунта над камерой V, достигший толщи насыпи, не позволил проникнуть в другие подземелья Центральной гробницы. В результате такого стечения обстоятельств сокровища Чертомлыка в основном сохранились до раскопок И.Е. Забелина в 1863 г.

Отвергаются как беспочвенные гипотеза Ю.В. Болтрика о пересмотре назначения грабительского хода Чертомлыка и Северной могилы и в целом его интерпретация стратиграфии кургана Чертомлык.

Приводятся некоторые сведения по истории ограбления курганов в XIX — начале XX в. в Северном Причерноморье в целом и в районе кургана Чертомлык в частности, свидетельствующие о масштабности этого процесса. Впервые публикуемое письмо этнографа П.Рябкова 1910 г. содержит ценные характеристики грабителей того периода, методики и масштабов их работы.

S.V. Polin

AS TO THE ROBBERY OF THE SCYTHIAN BURIAL MOUNDS IN THE CERTOMLYK REGION

The article analyses and systematizes information about construction of robber sap in the Chertomlyk burial mound. Chertomlyk was robbed twice. In Scythian time robbers had robbed the northern entrance grave in the northern-western mound of burial, dug the sap from there to the middle of burial and entered the chamber #5 of the Central tomb. Sizable collapses of vault of the chamber had prevented thorough robbery, and the final collapse of vault of the chamber had broken off the robbery, given no possibility to penetrate into other chambers of the Central tomb and led to the death of one of accomplices of robbery. Later on the robbery took place at the end of 18th — at the beginning of 19th century and hadn't results as a whole. Later robbers knowing nothing about construction of burial didn't detect the chamber of the Northern grave, and the collapse of soil over the chamber 5, reaching the thickness of mound, prevented penetrating into the chamber 5 and other caves of Central tomb. In such a contingency treasury of Chertomlyk had saved as a whole till the excavation of I.E. Zabelin in 1863. It is rejected Ju. V. Boltrik's hypothesis about reconsideration of purpose of the robber sap of the Chertomlyk and the Northern grave as groundless one and his interpretation of stratigraphy of the Chertomlyk burial mound on the whole.

The article also deals with some information according to the history of robbery of the burial mounds in the 19th — at the beginning of 20th century on the northern coast area of the Black Sea as a whole, and on the region of Chertomlyk burial mound in particular indicative of dimensions of that process. Ethnographer P. Ryabkov's letter of 1910, which is published for the first time, contains valuable characteristics of robs of this period, methods and dimensions of their work.

В.М. Зубар

САРМАТИ, НАСЕЛЕННЯ ТАВРИКИ І ХЕРСОНЕС У I ст. н. е.

У статті розглянуто характер сарматських міграцій на Таврійський півострів протягом I ст. н. е. і наслідки цього процесу для пізньоскіфського населення, а також Херсонеса Таврійського.

У спеціальній статті вже було проаналізовано характер відносин пізньоскіфського царства з сарматами у II — на початку I ст. до н. е. На основі аналізу джерел було зроблено висновок, що сармати з II ст. до н. е. періодично здійснювали набіги в Таврику, а в період херсонесько-скіфських війн наприкінці II ст. до н. е. сарматський загін під проводом Тасія брав участь на боці скіфів, хоча поки що не

© В.М. ЗУБАР, 2003

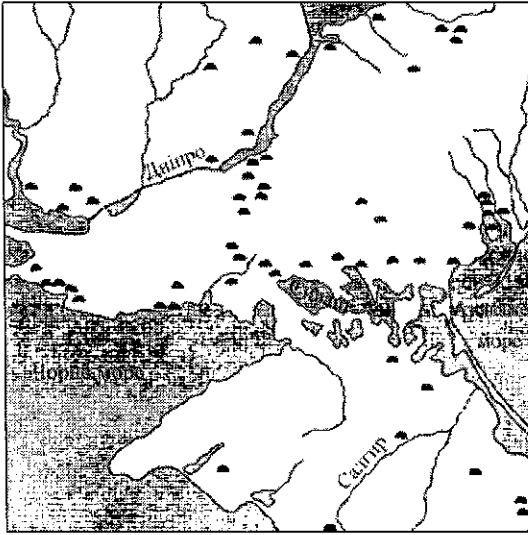

Рис. 1. Сарматські пам'ятки I — першої половини II ст. н. е., за О.В. Симоненко

вальних комплексів у степовій зоні Північного Причорномор'я, близько половини з яких зафіксовано поблизу Перекопу (рис. 1)⁴. Сплеск активності сарматів у Тавриці, який фіксується на початку I ст. н. е. за матеріалами поховальних комплексів Неаполя, О.Є. Пуздровський слідом за Д.С. Раєвським та іншими дослідниками пояснює тим, що боспорський цар Аспург «здійснив похід у Неаполь і окупував значну частину Таврики». Головною бойовою силою військ Аспурга були союзні йому сармати⁵. На підтвердження цього дослідник навів два боспорські написи, де йдеться про перемоги Аспурга між 14/15 і 23 рр. н. е. над скіфами і таврами⁶, а також археологічно зафіксовані сліди пожеж першої чверті I ст. н. е. в Неаполі та городищі Кара-Тобе⁷. О.Є. Пуздровський пояснює таку спрямованість політики боспорського правителя тим, що з I ст. до н. е. велика частина Таврійського півострова, включаючи Херсонес, була «під опікою Боспору»⁸. Проте з такою однозначною реконструкцією історії Таврики нині погодитися вже не можна⁹.

По-перше, залежність Херсонеса від боспорських правителів у першій чверті I ст. н. е. не так однозначна, як вважає О.Є. Пуздровський, на що вже було звернуто увагу¹⁰. Малоімовірно, що боспорські царі мали змогу контролювати не тільки Херсонес, а й велику частину Таврики. На це у них просто не було ні сил, ні засобів. У зв'язку з цим заслуговують на найпильнішу увагу заходи царів Асандра (рис. 2) і Аспурга, спрямовані на зміцнення обороноздатності своєї держави. Ці заходи були вжиті безпосередньо на кордонах Боспору, а не в більш віддалених районах Таврики¹¹.

По-друге, у згаданих боспорських написах дійсно йдеться про підкорення скіфів і таврів¹², але немає жодних даних, що дало б змогу пов'язувати військові дії Аспурга саме зі скіфами Центральної або Північно-Західної Таврики. Слід мати на увазі, що з першої половини I ст. до н. е. Кримська Скіфія перестала існувати як єдине ціле з центром у Неаполі й розпалася на кілька політичних структур, на чолі яких стояли свої «династії»¹³. Більше того, сам же О.Є. Пуздровський пише, що у другій половині I ст. до н. е. на її території утворилися чотири етногеографічні області, «кожна з яких, імовірно, керувалася своїми правителями»¹⁴. Отже, похід на Неаполь втрачав сенс, адже це місто щонайбільше було ставкою лише одного з кількох можливих правителів Скіфії.

Якщо ж виходити з того, що титулатура Аспурга у згаданих написах досить близька аналогічній у написах часів правління Спартоکیدів, то цілком резонно вважати, що цей цар намагався відновити свою державу в її «історичних кордонах», а не претендував на весь Таврійський півострів. Тоді в переможених скіфах і таврах слід бачити найближчих сусідів Боспору або, використовуючи спосте-

можна говорити, що вже в той час починається міграція сарматів на територію Півної Скіфії¹.

Проте на зламі ер ситуація поступово змінювалася. Наприкінці I ст. до н. е. — на початку I ст. н. е. поряд із впускними похованнями в більш ранні кургани риси сарматського поховального обряду починають чітко фіксуватися і в ґрунтових пізньоскіфських могильниках, і зокрема в Неаполі Скіфському². Причому для сарматських поховань чоловіків найхарактернішою рисою є наявність портупейно-поясних наборів, зброї і кінської вузди³, що, безперечно, свідчить про появу на території Таврики нового кочового населення. Показово, що до того самого часу належить масова поява сарматських поховальних комплексів у степовій зоні Північного Причорномор'я, близько половини з яких зафіксовано поблизу Перекопу (рис. 1)⁴.

реження О.С. Пуздровського, мешканців лише однієї етногеографічної області Кримської Скіфії — Південно-Східної Таврики. Наведене добре узгоджується зі слідами руйнування й пожеж на городищах варварського населення цього району, які дослідники зараховують до зламу ер — I ст. н. е.¹⁵

I, нарешті, враховуючи появу значного масиву сарматських пам'яток у безпосередній близькості від Перекопу саме на зламі ер, сліди пожеж першої чверті I ст. н. е. в Неаполі, Центральній Тавриці та городищі Кара-Тобе у Північно-Західній Тавриці, ймовірно, можна пов'язувати з сарматськими набігами, тим більше що саме до того часу належать перші, чітко атрибутовані сарматські впускні поховання в кургани більш раннього часу.

Висновок же О.С. Пуздровського про те, що міграція сарматського населення в Таврику в той час відбувалася з Прикубання через Боспор¹⁶, на археологічному матеріалі довести практично неможливо, а інших джерел з цього питання немає. Виходячи з того що сармати за короткий час могли подолати величезні на ті часи відстані, можна стверджувати, що сарматські дружини просувалися через Перекоп, а не наполягати саме на «боспорському» напрямку сарматської міграції. Адже після заходів царів Асандра й Аспурга, спрямованих на зміцнення кордонів

Рис. 2. Боспорський цар Асандр. Зображення на монеті

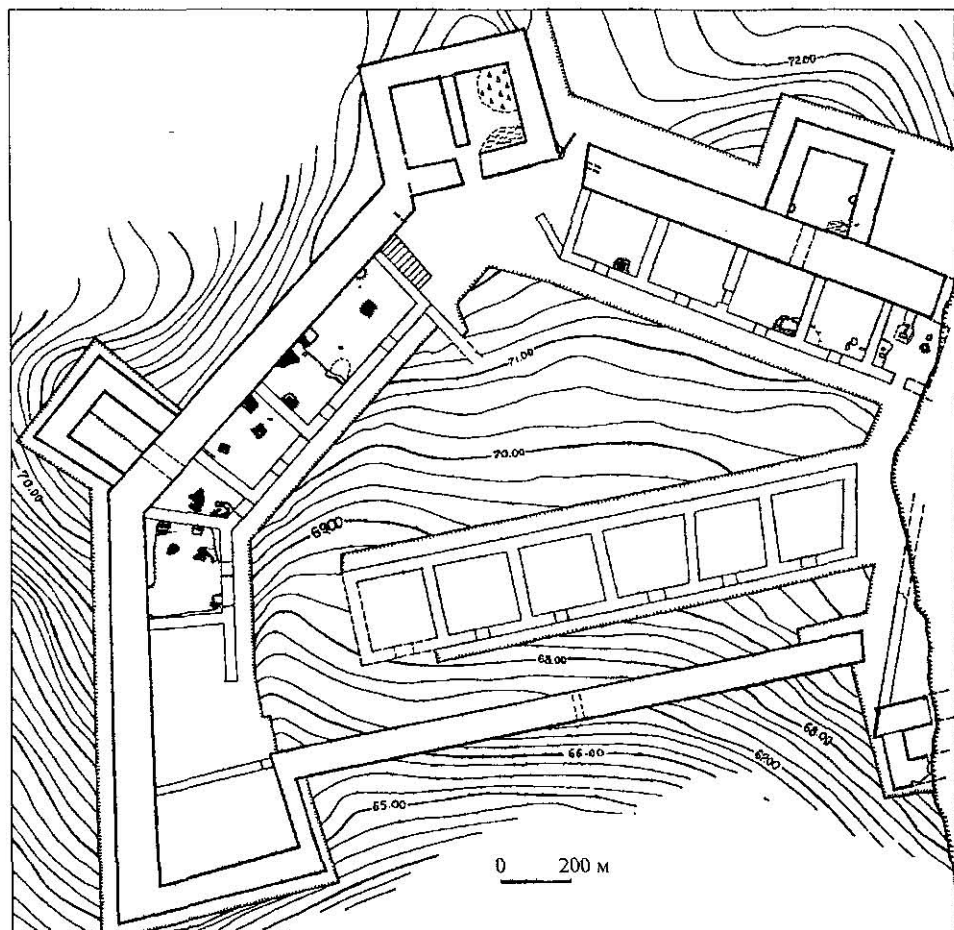

Рис. 3. План боспорської фортеці у Південно-Східній Тавриці, за С.Б. Ланцовим

Рис. 4. Мітрідат Боспорський. Зображення на монеті

Боспорської держави, навряд чи її правителі безперешкодно пропустили б через свою територію добре озброєну сарматську кочову орду¹⁷.

Отже, є певні підстави говорити, що сліди руйнування й пожеж на пізньоскіфських городищах, які датуються першою чвертю I ст. н. е.¹⁸, а також появу сарматських поховальних комплексів у Південно-Західній частині Таврійського півострова слід пов'язувати не з військовою діяльністю сарматських дружин Аспурга, а скоріше за все, з початком масованої міграції з півночі кочових сарматів. Військові ж дії Аспурга проти таврів і скіфів, найімовірніше, треба пов'язувати не з Неаполем Скіфським, а з південно-східною частиною Таврики (рис. 3).

О.Є. Пуздровський вважає, що події римсько-боспорської війни не могли обійти Кримську Скіфію. З його погляду, римські війська, повертаючись після перемоги над бунтівним Мітрідатом уздовж південного й західного берегів Таврики, здійснили низку військових операцій проти пізньоскіфського населення, що мешкало на Усть-Альмінському городищі, городищах Беляус, Донузлавському, «Чайці» та ін. І далі він пише: «Зміна в розстановці сил у кочовому світі Північного Причорномор'я після поразки сіраків та орієнтація Рима на нових союзників дають змогу припускати, що по скіфських поселеннях у Західному Криму був нанесений превентивний удар з висадкою морського десанту та участю кінноти аорсів»¹⁹. О.Є. Пуздровського не бентежить, що ні припущення про шлях римських військ на кораблях уздовж західного узбережжя Таврики, ні участь кінноти аорсів у бойових діях у північно-західній частині півострова аж ніяк не підтверджуються будь-якими джерелами, а побудовані лише на тому факті, що сліди пожеж і руйнування на зазначених городищах належать до часу «не пізніше другої чверті I ст. н. е.», хоча в примітці до цього місця він зазначає, що відсутність монет «не дає змоги датувати ці комплекси точніше, ніж перша половина I ст. н. е.»²⁰.

Дійсно, римсько-боспорська війна 46—49 рр., в якій взяли участь сарматські племена аорсів і сіраків, стала помітною подією в історії Північного Причорномор'я²¹. Проте незважаючи на здогадну участь у ній Херсонеса²², наявні джерела пов'язують цю війну лише з територією Боспору, зокрема з Прикубанням²³, у них немає згадки про дії римських військ або кінноти аорсів у інших регіонах (рис. 4)²⁴. Лише знахідка комплексу речей того часу в святилищі на перевалі Гурзуфське сідло дають змогу з досить високою вірогідністю припускати, що події, пов'язані із загибеллю римських солдатів від рук таврів, могли відбуватися на південному узбережжі Таврики, куди, за повідомленням Тацита²⁵, під час шторму були викинуті римські кораблі²⁶. Отже, сліди руйнування й пожеж на кількох пізньоскіфських городищах, які досить сумарно датуються першою половиною I ст. н. е., поки що немає ніяких підстав пов'язувати з подіями, що мали місце після закінчення бойових дій на Боспорі й приходу до влади Котіса I²⁷.

Водночас не можна не звернути увагу на висновок М.Б. Щукіна, підтриманий і розвинений Ю.Г. Виноградовим, що конфліктна ситуація, яка виникла в ході римсько-боспорської війни між аорсами й сіраками, була продовженням складних процесів, що відбувалися в кочовому світі. Саме ці події спричинили просування сарматських племен на захід, де вони фіксуються не тільки давніми авторами, а й поховальними пам'ятками²⁸. Це добре узгоджується з висновком О.В. Симоненко про те, що близько середини I ст. н. е. в Північне Причорномор'я мігрувала велика сарматська орда зі сходу²⁹. Якщо виходити з цих даних, а також з добре археологічно засвідченого, вельми помітного кількісного зростання з середини I ст. н. е. сарматських поховальних комплексів у могильниках Південно-Західної й Центральної Таврики³⁰, то, імовірно, можна дійти висновку, що

слід пожеж і руйнування на пізньоскіфських городищах у першій половині I ст. н. е. слід пояснювати набігами сарматів із-за Перекопу. Вони почалися ще в першій чверті століття та призвели до поступового включення принаймні частини Таврійського півострова в зону сарматських кочовищ і військової активності, чим, зрештою, і пояснюється різке збільшення тріт поховальних комплексів з яскраво вираженими сарматськими рисами з середини I ст. н. е.

Говорячи про конкретну-історичну міграцію сарматів на Таврійський півострів³¹, початок якої за археологічним даними нині можна зарахувати до першої половини I ст. н. е., слід зупинитися на деяких загальних питаннях, пов'язаних із життям кочових народів давнини, без яких характер взаємовідносин місцевого осілого землеробського населення й Херсонеса з прийшлим, сарматським, не буде цілком зрозумілим. Сармати були кочовиками, тому їх добробут і саме життя безпосередньо залежали від успішного функціонування скотарського господарства. Проте кочове скотарство відрізняється від інших видів господарської діяльності величезною залежністю від природно-кліматичних коливань і нестабільністю. Ця закономірність прослідковується в усіх без винятку кочових народів давнини й середньовіччя³², що дає змогу використати досить великий порівняльний матеріал для реконструкції тих процесів, які мали місце і в сарматському світі.

За підрахунками дослідників, у кочових суспільствах масовий джуг³³, що супроводжувався падінням до 50 % худоби, відбувався, як правило, один раз на 10—12 років, а для відновлення поголів'я було потрібно приблизно 10—13 років. Отже, кочовому господарству була властива певна циклічність, і воно загалом розвивалося в рамках простого відтворення, що обмежувалося головним чином розмірами екологічної зони кочування³⁴. У таких умовах збільшення обсягів виробництва було можливе тільки внаслідок розширення території пасовиськ, які, однак, були далеко не безмежні³⁵. Тому кочовики змушені були шукати додаткові джерела існування, оскільки до осілости вони переходили дуже рідко, тільки через виняткові обставини, і з першою ж нагодою знову сідали в сідло³⁶.

Разом з тим кочовики завжди гостро відчували нестаток продуктів землеробства й ремесла, яке в них було розвинене погано, тому номадизм був дуже рідко відділений від інших видів виробничої діяльності³⁷. Відсутні в господарстві продукти сільського господарства й ремесла кочовики отримували переважно від сусідніх осіло-міських суспільств³⁸. А.М. Хазанов на основі вивчення загальних проблем номадизму дійшов висновку, що способів їх отримання, «мирних» чи «нмирних», було декілька. Це участь у посередницькій торгівлі між землеробськими суспільствами, обмінні зв'язки з сусіднім землеробським населенням, періодичні набіги з метою грабунку й отримання нерегулярної контрибуції із землеробських суспільств, обкладання даниною і нав'язування васальних зв'язків землеробам, а також входження до складу інших державних утворень на правах залежної частини населення³⁹. Якщо виходити з того, що відомо про сарматів за даними джерел, можна стверджувати, що для них тією чи іншою мірою були характерні всі п'ять виділених варіантів. Причому якщо чотири перші прослідковані на матеріалах Північного Причорномор'я, то останній, п'ятий, був характерний головним чином для відносин з Римською імперією, на територію якої її адміністрація періодично переселяла досить великі групи сарматів з їхніми сім'ями⁴⁰, а також з античними державами Північного Причорномор'я, де в перші століття н. е. з'явився сарматський етнічний компонент⁴¹. Та чи інша форма контактів могла переважати в конкретно-історичних умовах на різних етапах історичного розвитку. Наголосимо, що мирні відносини кочовиків, у тому числі й сарматів, з осілими суспільствами не слід перебільшувати. Стійкого й регулярного обміну або торгівлі між цими структурами внаслідок специфіки функціонування кочового господарства й високого ступеня мілітаризації кочовиків існувати не могло⁴². Тому вони час від часу вдавалися до тактики набігів і воєн зі своїми сусідами⁴³, що давало змогу отримувати не тільки додаткові ресурси для існування, а й значні матеріальні цінності, які зафіксовані в низці поховань сарматської аристократії й жерців⁴⁴.

У соціально-політичному відношенні сармати, як і інші кочовики Євразії, імовірно, були кочовими об'єднаннями, які динамічно розвивалися в конкретно-історичних умовах Північного Причорномор'я. Ці об'єднання дістали, хоча й

досить умовно, назву «варварських імперій» або «варварських конфедерацій». Типологічно їх ділять на кілька видів⁴⁵. Унаслідок особливостей розвитку характерною рисою таких кочових суспільств була не внутрішня, а зовнішня експлуатація в різних формах сусідніх осілих народів, від якої отримувала зиск не тільки верхівка, а й основна маса рядових кочовиків. Таку форму експлуатації, за рахунок якої кочові товариства мали додаткові ресурси, прийнято називати «дистанційною», або «екзополітарною»⁴⁶. Вона, як вважають дослідники номадизму, саме й визначала механізм функціонування «кочових імперій»⁴⁷. Водночас внутрішня експлуатація рядових кочовиків навряд чи була поширена, оскільки загальне озброєння суспільства, яке в разі війни могло виставити до 3/4 усіх дорослих чоловіків, істотно обмежувало тиск на них правлячої верхівки⁴⁸. У таких умовах більш високий майновий стан вождів різного рангу і жерців на фоні порівняно однорідної загальної маси кочовиків, наприклад сарматів, що добре ілюструється матеріалами з поховальних комплексів із територій поширення їхньої культури⁴⁹, фактично є показником компенсації верхівці з боку кочового співтовариства за виконання певних громадських і релігійних функцій⁵⁰. Отже, у такій «дистанційній» експлуатації, яка ґрунтувалася на певній стратегії⁵¹, були зацікавлені всі верстви кочового соціального організму. На жаль, незважаючи на наявність багатьох методик, за допомогою яких на археологічному матеріалі вивчають соціальну структуру кочовиків⁵², досі питання стратифікації сарматського суспільства залишаються практично поза полем зору дослідників⁵³. Тому про соціальну стратифікацію різних сарматських об'єднань поки що можна говорити лише дуже приблизно на основі писемних джерел та аналогій, відомих з історії інших, близьких за рівнем розвитку кочових суспільств давнини й середньовіччя. Не виключено, що певну ясність у це питання, поряд із аналізом поховальних пам'яток, могло б внести подальше вивчення тамг сарматських кланів, яке досить плідно ведеться останнім часом⁵⁴.

Отже, розглянуті загальні закономірності розвитку кочових суспільств певною мірою можуть бути використані під час розгляду відносин сарматів з населенням як території Півнової Скіфії, так і античних держав регіону, насамперед з Херсонесом, адже характер і зміст контактів сарматів з Ольвією й Боспорською державою на зламі ер і в перших століттях н. е., за винятком деяких епізодів, які розглянуто нижче, унаслідок особливостей історичного розвитку цих центрів мають стати предметом спеціальних досліджень.

Повертаючись до подій, що відбувалися в Тавриці, слід підкреслити, що практично всі дослідники одностайні в тому, що починаючи з середини і протягом другої половини I ст. н. е. сармати просунулися далеко на захід, вийшли на кордони Римської імперії й включили до сфери своєї діяльності не тільки Центральну та Південно-Західну Таврику⁵⁵, а й Північно-Західне Причорномор'я. Тут у середині — другій половині I ст. н. е., певно, знаходилася ставка сарматських правителів Фарзоя й Інісмея, які вступили в безпосередні контакти з Римською імперією та Ольвією⁵⁶. Причому не виключено, що легат Мезій Т. Плавтій Сільван одним з перших римських чиновників такого високого посадового рангу очолив збройну боротьбу з сарматами Фарзоя, які загрожували і сусіднім народам, і кордонам власної імперії⁵⁷.

Дуже показовим є зміст ольвійського декрету другої половини I ст. н. е., знайденого біля гори Мангуп у Південно-Західній Тавриці і детально проаналізованого Ю.Г. Виноградовим⁵⁸. Із нього випливає, що у зв'язку з економічними труднощами й загрозою з боку варварів ольвіполіти на початку 60-х років I ст. н. е. відправили посольство до адміністрації провінції Мезія, де легатом пропреторського рангу в 60—67 рр. був саме Тіберій Плавтій Сільван. У відповідь на це римська адміністрація послала на допомогу ольвіполітам допоміжний загін, але, імовірно, більш дійову й довготривалу допомогу в той час надати не могла. Тому поряд із посиленням загону військ римляни ініціювали утворення оборонного союзу між сарматським об'єднанням на чолі з Фарзоєм, яке, можливо, стало, васалом Риму, і Ольвією в 62—64 рр. Саме в такому аспекті, мабуть, можна трактувати згадку в ольвійському декреті посольств до легата Мезії й аналогічних дій щодо царів Аорсії, які здійснив невідомий нам ольвіполіт. Посередником між сарматськими правителями та Ольвією під час укладення цього оборонного

союзу цілком міг виступити Т. Плавтій Сільван, діяльність якого була тісно пов'язана з безпекою Дунайського лімесу й суміжних територій, про що відомо з його надмогильної епітафії. У рамках зазначеного союзу, імовірно, здійснювалося золоте монетне карбування Фарзоя, яке було в той час неможливе без дозволу Риму. Причому слід підкреслити, що, на відміну від монетних випусків Тири, Херсонеса та Боспору, золоте карбування Фарзоя мало місце аж до кінця правління Нерона, а це, у свою чергу, свідчить про певну своєрідність ольвійсько-римських відносин, очевидно, зумовлених присутністю в безпосередній близькості від римського кордону й Ольвії згаданого сарматського кочового державного утворення⁵⁹.

Незважаючи на різне трактування деталей римсько-сарматських і ольвійсько-сарматських відносин у другій половині I ст. н. е.⁶⁰, можна досить упевнено говорити про наявність у Північно-Західному Причорномор'ї в той час могутнього сарматського об'єднання на чолі, імовірно, з аорсами⁶¹, яке мало взаємозв'язок з Римською імперією й населенням Ольвії. Саме це об'єднання протягом другої половини I ст. значною мірою визначало військово-політичну обстановку в Північно-Західному Причорномор'ї. Проте поки що немає жодних підстав стверджувати, що Ольвія підкорилася сарматським правителям⁶². Скоріше навпаки, наявні джерела дають змогу припускати досить складний характер сарматсько-ольвійських відносин, а також наявність оборонного союзу між Ольвією й сарматами Фарзоя, а пізніше — й Інісмея, укладеного при посередництві римської адміністрації⁶³.

Якщо в Північно-Західному Причорномор'ї сармати Фарзоя швидше за все не були непримиреними супротивниками Риму⁶⁴, то в Тавриці стан, що склався, був іншим. У першій чверті — середині I ст. сюди активно проникали сармати, поховальні пам'ятки яких тяжіють до Присивашшя⁶⁵. Однак цей процес навряд чи носив мирний характер. Про те, що його супроводжували військові дії, свідчать сліди пожежі в Неаполі в перших десятиріччях н. е. та «згасання» життя в середині I ст. Загальний вигляд Неаполя змінювався: він перетворився на табір-зимник — місце життя невеликої групи осілого населення, можливо знаті (рис. 5)⁶⁶. Дослідники вважають, що в другій половині I ст. життя припинилося в низці пізньоскіфських городищ Північно-Західної Таврики⁶⁷, у цьому районі зменшилася загальна кількість населення, що О.С. Пуздровський пов'язує з ворожими діями аорсів проти пізніх скіфів⁶⁸.

На протилежність цьому, у другій половині I ст. в Південно-Західній й Центральній Тавриці відбувався процес збільшення кількості населення, у ґрунтових могильнихках з'явилися поховальні споруди сарматських типів⁶⁹. Це дає змогу припускати порівняно тривале проживання тут, як і в інших районах, осілого сарматського населення⁷⁰, яке, змішавшись із місцевими жителями або асимілювавши їх⁷¹, почало поступово освоювати території, раніше зайняті пізніми скіфами. Особливо показовий щодо цього досить добре досліджений могильник Усть-Альмінського городища, де нещодавно було відкрито сарматські поховання в ґрунтових склепах з багатим набором речей, серед яких зафіксовано предмети західного й східного походження⁷², і похованнями коней. Навіть попередня публікація цих матеріалів свідчить, що їх можна пов'язувати з новою, «східною», сарматською хвилею і розглядати як поховання сарматської знаті, що обрала для своїх поховань не кургани, як це було раніше⁷³, а ґрунтовий могильник пізньоскіфського городища⁷⁴. На основі цього можна стверджувати, що сарматська правляча верхівка міцно закріпилася на території Пізньої Скіфії, і йдеться вже не тільки про той чи інший ступінь взаємодії культур⁷⁵, а про певну систему соціально-політичних відносин між осілим землеробським населенням і прийшлими сарматами⁷⁶.

У Південно-Західній Тавриці процес осідання сарматів на землю мав певні особливості. Поховальні пам'ятки свідчать, що в цьому районі не просто відбувалося, як в інших місцях, осідання кочовиків, що розорилися або збідніли, на землю, а мало місце «роздвоєння» кочового етносу⁷⁷. Тут прийшло кочове сарматське й осіле пізньоскіфське населення, мабуть, після періоду озброєного протистояння в першій половині I ст. з середини того століття поступово інтегрувалися в рамках однієї соціально-політичної й економічної системи, що досить яскраво виявилось в синтезі культур та поховальному обряді населення регіону⁷⁸.

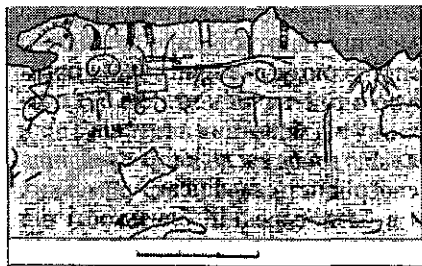

Рис. 5. Фрагмент графіті із зображенням сарматських тамг на штукатурці західної стіни будинку А з Неаполя Скіфського, за Ю.П. Зайцевим

Сарматська соціальна верхівка, злившись із місцевою аристократією або знищивши її, очевидно, зайняла панівне становище в управлінській структурі, про що побічно свідчать багаті сарматські поховання, відкриті, зокрема, в могильнику Усть-Альмінського городища.

Усі ці процеси не можна розглядати у відриві від добре відомого факту, що в степовій зоні Північного Причорномор'я й Тавриці провідною воєнно-політичною силою в той час були сармати, які, як і інші номади, були об'єднані в рамках більш чи менш сталого політичного організму, який можна умовно називати «кочовою імперією»⁷⁹. Якщо такий висновок правомірний, то з середини I ст. для населення Центральної та Південно-Західної Таврики був характерний аналогічний або досить близький шлях, визначений М.М. Крадіним як третя модель розвитку «кочових імперій»⁸⁰. У таких «імперіях» при взаємодії з осілим землеробським населенням номади були своєрідною «надбудовою» над землеробським «базисом». Вони одночасно виступали як етнічна спільність, держава й експлуататорський клас⁸¹. Отже, багаті сарматські поховання середини — третьої чверті I ст. н. е., відкриті в Усть-Альмінському могильнику⁸², імовірно, можуть свідчити про перетворення цього городища на «ставку» певного варварського об'єднання, що було складовою частиною ранньокласової за своїм характером сарматської «кочової імперії»⁸³.

Одним з аналогічних і дуже показових прикладів такого розвитку відносин між кочовиками й осілим землеробським населенням може бути створення на території Китаю державних утворень кочовиків племені сяньбі. Економічною основою цих державних утворень були китайські території з розвиненим землеробством, що не тільки обумовило деякі особливості адміністративно-територіальної організації й податкової політики, а й стимулювало осідання кочовиків на землю та певні зміни в їх матеріальній культурі⁸⁴.

Як уже було зазначено, «дистанційна» форма експлуатації була провідною в «кочових імперіях»⁸⁵. Тому є всі підстави пов'язувати різке погіршення зовнішньополітичного становища Херсонеса в третій чверті I ст. із захопленням сарматами влади в регіоні і включенням населення Таврики до складу свого політичного утворення, яке за аналогами також можна умовно назвати «кочовою імперією», або «імперською конфедерацією»⁸⁶, центр якої, можливо, знаходився десь в степах за Перекопом. Установивши свою владу над пізніми скіфами і закріпившись у Тавриці, у тому числі в її південно-західній частині, сармати не могли не звернути уваги на Херсонес. Адже протекторат у тій або іншій формі над ним обіцяв відчутний матеріальний прибуток у вигляді регулярної данини або «подарунків»⁸⁷. Саме цим і пояснюється складний стан, в якому опинився Херсонес у третій чверті I ст.⁸⁸.

У ситуації, що склалася, місто вже не могло власними силами протистояти загрозі з боку сарматів, і херсонесити були змушені звернутися по допомогу до намісника римської провінції Мезії. У відповідь на це звернення легат Т. Плавтій Сільван здійснив рішучі дії, унаслідок яких «цар скіфів був відігнаний від обложеного ним Херсонеса, що за Борисфеном»⁸⁹. Ця подія неодноразово була предметом спеціальних наукових розвідок, і тут немає потреби повторювати те, про що йшлося раніше⁹⁰. Звернемо увагу лише на один аспект, пов'язаний з цим походом римлян у Таврику, який поки що залишився поза увагою дослідників.

Виходячи з того що в епітафії Т. Плавтія Сільвана згадується «цар скіфів», традиційно ворогами Херсонеса і римських військ вважають пізніх скіфів та їх союзників сарматів, зокрема сіраків⁹¹. Разом з тим, якщо фрагмент одного херсонеського декрету пов'язувати з діяльністю Т. Плавтія Сільвана⁹², з чим згодні практично всі дослідники⁹³, то треба звернути увагу, що в ньому йдеться про «наліт» на Херсонес, очевидно, досить сильного загону кінноти⁹⁴. Тоді у воро-

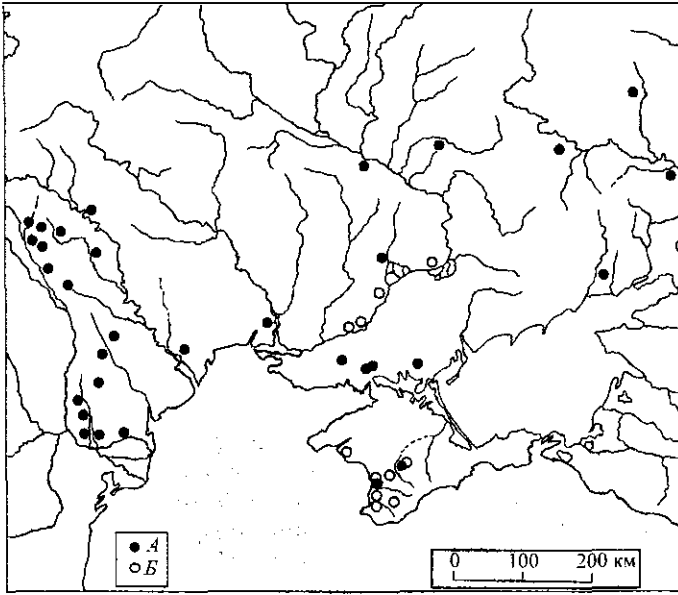

Рис. 6. Поховання I—II ст. н. е. з мечами із черешковими рук'ями в Північному Причорномор'ї, за О.В. Симоненко: а — сарматські пам'ятки; б — пізньоскіфські пам'ятки

гах Херсонеса треба, дійсно, бачити не пізніх скіфів, а головним чином сарматів. Адже, як свідчить археологічний матеріал, у могилах пізніх скіфів I—II ст. предметів озброєння й кінської вузди загалом дуже мало⁹⁵. На протилежність цьому, у сарматських курганах і похованнях могильників Південно-Західної Таврики того самого часу, які є всі підстави пов'язувати з сарматами, наявність цих предметів — найхарактерніша риса поховального інвентарю (рис. 6)⁹⁶.

Зазначене добре узгоджується з тим, що в херсонеському почесному декреті на честь Т. Плавтія Сільвана⁹⁷, поза всяким сумнівом, згадуються «савромати», а найменування «скіфів» і їх «союзників», у тому числі й сіраків, лише відновлено дослідниками⁹⁸. Причому слід звернути увагу й на те, що назву сарматів у декреті подано в досить архаїчній формі — «савромати»⁹⁹, що, можливо, свідчить про певний вплив на автора цього документа більш ранньої античної літературної традиції¹⁰⁰. Не виключено й те, що херсонесити ще не досить чітко уявляли собі того ворога, з яким вони зіткнулися. Адже виходячи з даних поховальних пам'яток нині можна досить упевнено говорити, що масова міграція сарматів у Таврику почалася не раніше середини I ст.¹⁰¹, за часів, близьких до походу Т. Плавтія Сільвана. Опосередковано це підтверджується й наявністю багатьох сарматських поховань у могильнику Усть-Альмінського городища, які даються серединою — третьою чвертю I ст.¹⁰². Тому назва сарматів в епітафії Т. Плавтія Сільвана етнонімом «скіфи», який традиційно використовували для позначення варварів, що населяли Північне Причорномор'я, у світлі всього викладеного цілком зрозуміла.

Слід звернути особливу увагу й на те, що, незважаючи на рішучі дії римських військ під проводом Т. Плавтія Сільвана, відсутність античних поселень і городищ I ст. у Південно-Західній та Північно-Західній Тавриці не дає змоги говорити про розширення територій, які контролював Херсонес після походу римського легата. Більше того, археологічні пам'ятки свідчать, що після цієї події Південно-Західна Таврика аж до сучасної Севастопольської бухти залишилася під контролем варварського населення¹⁰³, а в могильнику Усть-Альмінського городища ховали представників сарматської соціальної верхівки.

Свого часу Е.І. Соломонік, аналізуючи фрагментований херсонеський декрет на честь Т. Плавтія Сільвана¹⁰⁴, вважала, що в кінці цього документа йшлося про якісь переговори з варварами з приводу мирного врегулювання відносин, хоча й не наполягала на цьому¹⁰⁶. Якщо це так, то становище, що склалося в Південно-Західній Тавриці, і переговори з варварами дуже нагадують дії осо-

би, яку вшанували в згаданому ольвійському декреті, і дипломатичні заходи самого Т. Плавтія Сільвана на кордонах Мезії в Пудунав'ї¹⁰⁶.

Отже, на підставі наявних даних можна більш-менш впевнено стверджувати, що внаслідок ударів, нанесених сарматам у ході військової експедиції Т. Плавтія Сільвана, воєнно-політична активність варварів була ослаблена. З ними, імовірно, було проведено переговори й укладено якісь мирні угоди, яких загалом дотримувалися обидві сторони. Принаймні до початку II ст. у джерелах немає жодних згадок про будь-яке військово-протистояння в Південно-Західній Тавриці й загрозу Херсонесу з боку варварів. Наведене добре узгоджується з початком розвитку економічних зв'язків між Херсонесом і населенням цієї частини Таврики в другій половині I ст.¹⁰⁷, що було неможливим у разі ворожих стосунків між греками й варварами. Крім того, після походу Т. Плавтія Сільвана Херсонес не тільки зберіг свою незалежність від варварів, а й укріпив зв'язки з адміністрацією провінції Мезія і в другій половині I ст. залишався в руслі імперської політики, про що красномовно свідчать пам'ятки епіграфіки й нумізматичні джерела¹⁰⁸.

Нині можна досить упевнено наполягати, що протягом першої половини — третьої чверті I ст., у зв'язку з могутньою сарматською міграційною хвилею воєнно-політична ситуація в Тавриці змінилася досить кардинально. Пізні скіфи, які після походів Діофанта вже не були єдиним політичним цілим, увійшли до складу сарматського ранньодержавного утворення, що стало провідною силою в Тавриці й реальною загрозою для самого існування Херсонеса. Тільки завдяки рішучим діям легата Мезії обстановка навколо цього центру стабілізувалася, а між варварським населенням Таврики й Херсонесом аж до початку II ст. встановилися порівняно мирні відносини, що сприяло початку розвитку активних економічних зв'язків.

У широкому історичному плані це свідчить про добре розуміння в Римі динаміки становища в Північному Причорномор'ї й загрози з боку сарматів, що періодично мігрували зі сходу через його степову зону до кордонів імперії. Тому за часів правління Нерона (54—68 рр.) і було здійснено першу успішну спробу надати допомогу дружньому грецькому населенню античних центрів, які були природними союзниками імперії в регіоні. Зауважимо, що Боспорське царство й Тиру було поставлено під більш жорсткий контроль римської адміністрації, а Ольвія за посередництвом римської адміністрації, імовірно, уклала з сарматськими правителями оборонний союз. Херсонесу ж було надано пряму й дієву військову допомогу, яка на певний час забезпечила цьому центрові відносно мирні стосунки з варварським населенням Таврики¹⁰⁹. З того часу і протягом перших століть н. е. саме міграції сарматського населення із степів Північного Причорномор'я стали головним зовнішньополітичним чинником, від якого багато в чому, якщо не безпосередньо, залежала не тільки доля варварського населення Таврики й Херсонеса, а й конкретна політика Римської імперії в цьому важливому для неї регіоні.

¹ Зубар В.М. До історії Таврики II—I ст. до н. е. // Археологія. — 2002. — № 1. С.25—35.

² Зубар В.М., Савеля О.Я. Новий сарматський могильник другої половини I — початку II ст. н. е. в Південно-Західному Криму // Археологія. — 1989. — № 2. — С. 81—82; Пуздровський А.С. Сармати в Неаполі Скіфському // Археологія. — 1989. — № 3. — С. 31—39; Пуздровський А.Е. О сарматах в Крыму // МАИЭТ. — 1994. — 4. — С. 398—399; Пуздровський А.Е. Очерк этносоциальной истории Крымской Скифии во II в. до н. э. — III в. н. э. // ВДН. — 1999. — № 3. — С. 107; Пуздровський А.Е. Этническая история Крымской Скифии (II в. до н. э. — III в. н. э.) // Хсб. — 1999. — 10. — С. 216; Храпунов И.Н., Масякян В.В., Мульд С.А. Позднескифский могильник у с. Кольчугино // Бахчисар. историко-археол. сб. — 1997. — Вып. 1. — С. 124—125. Перегляд матеріалів з поховань із сарматськими рисами поховального обряду в Центральній та Південно-Західній Тавриці показав, що датування цих комплексів I ст. до н. е. — I ст. н. е. є заниженим і, скоріш, ґрунтується не на конкретному археологічному матеріалі, а на застарілих хронологічних рамках, якими визначали середньосарматський період (детал. див.: Симоненко А.В. Сарматы Северного Причерноморья. Хронология, периодизация и этнополитическая история: Дис. ... д-ра ист. наук. — Киев, 1999 // НА ІА НАН України. — Фонд 12. — № 800. — С. 300—329).

³ Пуздровський А.Е. О сарматах в Крыму... — С. 398.

⁴ Симоненко А.А. Сарматы Таврии. — Киев, 1993. — С. 107; Симоненко А.В. Особенности раннесарматской культуры Северного Причерноморья // Раннесарматская культура:

формирование, развитие, хронология: Материалы IV Междунар. конф. «Проблемы сарматской археологии и истории». — Самара, 2000. — Вып. 1. — С. 161—162; *Симоненко А.В.* Могильник Днепроводострой и сарматские памятники «восточной волны» в Северном Причерноморье // Нижневолж. археол. вестн. — 2000. — № 3. — С. 134—138; *Симоненко А.В.* Соотношение ранне- и среднесарматской культур в Северном Причерноморье // Раннесарматская культура: формирование, развитие, хронология: Материалы IV Междунар. конф. «Проблемы сарматской археологии и истории». — Самара, 2000. — Вып. 2. — С. 191—195.

⁵ *Пуздровский А.Е.* О сарматах в Крыму... — С. 399; *Пуздровский А.Е.* Этническая история... — С. 216; *Пуздровский А.Е.* Политическая история Крымской Скифии во II в. до н. э. — III в. н. э. // ВДИ. — 2001. — № 3. — С. 101; порів.: *Гайдукевич В.Ф.* Боспорское царство. — М.; Л., 1949. — С. 323—324; *Раевский Д.С.* Скифы и сарматы в Неаполе // Проблемы скифской археологии // МИА. — 1971. — 177. — С. 149—151; *Раевский Д.С.* К истории греко-скифских отношений (II в. до н. э. — II в. н. э.) // ВДИ. — 1973. — № 2. — С. 114—115; *Виноградов Ю.Г.* Очерк военно-политической истории сарматов в I в. н. э. // ВДИ. — 1994. — № 2. — С. 155.

⁶ *КБН*, № 39, 40. Про обставини початку правління Аспурга та його походження детал. див.: *Виноградов Ю.Г.* Очерк военно-политической истории... — С. 152—155.

⁷ *Пуздровский А.Е.* Политическая история... — С. 101, прим. 127; порів.: *Пуздровский А.Е.* О сарматах в Крыму... — С. 399.

⁸ *Пуздровский А.Е.* Политическая история... — С. 99.

⁹ Порів.: *Высотская Т.Н.* Усть-Альминское городище и некрополь. — Киев, 1994. — С. 4—5.

¹⁰ *Зубарь В.М.* Херсонес Таврический и Римская империя. Очерки военно-политической истории. — Киев, 1994. — С. 16—18; порів.: *Кутайсов В.А.* Северо-Западный Крым и Херсонес в I в. до н. э. — середине I в. н. э. // Бахчисар. историко-археол. сб. — 2001. — Вып. 2. — С. 97.

¹¹ Див.: *Зубарь В.М.* Северный Понт и Римская империя (середина I в. до н. э. — первая половина VI в.). — Киев, 1998. — С. 11, 27—30; порів.: *Пуздровский А.Е.* Политическая история... — С. 99.

¹² *Ю.Г. Виноградов* з властивим йому тонким відчуттям джерел зазначав, що термін «гідкорив», ужитий в цих написах, не означав повної інтеграції Скіфського царства до складу Боспорської держави (*Виноградов Ю.Г.* Очерк военно-политической истории... — С. 154—155), а це, у свою чергу, також дає змогу сумніватися в його «окупації» боспорськими військами.

¹³ Детал. див.: *Зубарь В.М.* Северный Понт... — С. 29.

¹⁴ *Пуздровский А.Е.* Политическая история... — С. 99.

¹⁵ *Колтухов С.Г.* Пізньоскіфські поселення східної частини Передгірського Криму // Археологія. — 1991. — № 4. — С. 88; *Колтухов С.Г.* Укрепления Крымской Скифии. — Симферополь, 1999. — С. 112—115. За спостереженнями С.Г. Колтухова, саме I ст. н. е. датуються сліди руйнування і пожеж на городищі Сарі-Кая, між Старим Кримом і Коктебелем, що було розташовано поблизу Феодосії, яку контролювали боспорські царі (*Колтухов С.Г.* Укрепления... — С. 113—114).

¹⁶ *Пуздровский А.Е.* Политическая история... — С. 99; порів.: *Раевский Д.С.* Скифы и сарматы... — С. 149—150.

¹⁷ *Масленников А.А.* Население Боспорского государства в первые века н. э. — М., 1990. — С. 95.

¹⁸ Порів.: *Высотская Т.Н.* Усть-Альминское городище... — С. 4. Цей висновок підтверджується несподіваним розгромом пізньоскіфського городища Кара-Тобе на початку I ст. н. е. де було виявлено дуже показовий археологічний матеріал, що дає змогу зв'язати цю подію з сарматами (*Внуков С.Ю., Лагутін А.Б.* Земляные склепы позднескифского могильника Кара-Тобе в Северо-Западном Крыму // Поздние скифы Крыма: Труды ГИМ. — 2001. — Вып. 118. — С. 203—207).

¹⁹ *Пуздровский А.Е.* Политическая история... — С. 103.

²⁰ *Пуздровский А.Е.* Политическая история... — С. 103, прим. 145; *Высотская Т.Н.* Усть-Альминское городище... — С. 4—5. Слід зазначити, що припинення життя на городищі «Чайка» за археологічним матеріалом датуються другою чвертю I ст. н. е. (*Кутайсов В.А.* Указ. соч. — С. 98).

²¹ *Щукин М.Б.* На рубеже эр. Опыт историко-археологической реконструкции политических событий III в. до н. э. — I в. н. э. в Восточной и Центральной Европы. — СПб., 1994. — С. 205—206; *Зубарь В.М.* Северный Понт... — С. 33—35; *Симоненко А.В.* Соотношение ранне- и среднесарматской культур... — С. 188.

²² *Виноградов Ю.Г.* Херсонес, Боспор и Рим // ВДИ. — 1992. — № 3. — С. 130—139; *Зубарь В.М.* Северный Понт... — С. 33—35.

²³ *Tac. Ann.*, XII, 15—21; *Plin.*, NH, VI, 16—17; *Cass. Dio.*, LX, 28, 7.

²⁴ Порів.: *Виноградов Ю.Г.* Очерк военно-политической истории... — С. 164; *Щукин М.Б.* Указ. соч. — С. 164; *Зубарь В.М., Шмалько А.В.* Римско-боспорская война и Херсонес // ДСПК. —

1999. — 4. — С. 225—230; *Зубарь В.М.* Северный Понт... — С. 31—36. Не обгрунтованими треба також визнати висновки деяких дослідників про те, що А. Дідій Галл, який командував римськими військами на першому етапі римсько-боспорської війни, повертаючись з Боспору, ухвалив якісь рішення щодо Ольвії та її статусу (детал. див.: *Зубарь В.М.* Северный Понт... — С. 35—36).

²⁵ *Тас. Ант.*, XII, 17.

²⁶ *Зубарь В.М.* Нові знахідки фрагментів римських шоломів у Тавриці // *Археологія*. — 1993. — № 1. — С. 66—70; *Зубарь В.М.* Северный Понт... — С. 33.

²⁷ *Порів.*: *Высотская Т.Н.* Усть-Альминское городище... — С. 4—5.

²⁸ *Щукин М.Б.* Указ. соч. — С. 208—211; *Виноградов Ю.Г.* Очерк военно-политической... — С. 164—165; *Симоненко А.В.* Соотношение ранне- и среднесарматской культур... — С. 188.

²⁹ *Симоненко А.В.* Міграції кочовиків давньої України за сарматської доби // *Проблеми міграції*. — 1999. — № 4. — С. 42; *Симоненко А.В.* Сарматы Северного Причерноморья. — С. 305—306; *Симоненко А.В.* Соотношение ранне- и среднесарматской культур... — С. 194—198.

³⁰ *Зубарь В.М.*, *Савела О.Я.* Зазн. праця. — С. 81—82; *Пуздровський А.Є.* Сармати в Неаполі Скіфському... — С. 31—39; *Пуздровский А.Е.* О сарматах в Крыму. — С. 398—399; *Пуздровский А.Е.* Очерк этносоциальной истории... — С. 107; *Пуздровский А.Е.* Этническая история... — С. 216; *Щукин М.Б.* Указ. соч. — С. 211; *Храпунов И.Н.*, *Масьян В.В.*, *Мульд С.А.* Указ. соч. — С. 124—125.

³¹ *На думку* дослідників, міграції нових племінних угруповань у Сарматію зі сходу періодично повторювалися кожні 100—150 років (*Яценко С.А.* К вопросу о «застойности» кочевых обществ (на материале европейских номадов сарматской эпохи) // *Социальная антропология на пороге XXI в.: Тез. и материалы конф.* — М., 1998. — С. 145—146).

³² *Детал. див.*: *Хазанов А.М.* Социальная история скифов. — М., 1975. — С. 149—150; *Крадин Н.Н.* Социально-экономические отношения у кочевников в советской исторической литературе. — Владивосток, 1987. — С. 39—41; *Павленко Ю.В.* Історія світової цивілізації. — К., 1996. — С. 156—159.

³³ *Джут* — утворення криги на поверхні території, яку використовували кочовики як пасовища.

³⁴ *Крадин М.М.* Проблема формаційної характеристики кочових суспільств // *Археологія*. — 1992. — № 2. — С. 5; *Крадин Н.Н.* Империя хунну. — Владивосток, 1996. — С. 20.

³⁵ *Детал. див.*: *Khazanov A.M.* Nomads and the Outside World. — Cambridge, 1984. — P. 28—37; *Khazanov A.M.* Ecological limitations of nomadism in the Eurasian steppes and their social and cultural implications // *Asian and African Studies*. — 1990. — 24. — № 1. — P. 1—15.

³⁶ *Khazanov A.M.* Nomads and the Outside World... — P. 198—201, 231—233; *Крадин М.М.* Проблема формаційної характеристики... — С. 5; *Крадин Н.Н.* Империя хунну... — С. 20, 22.

³⁷ *Khazanov A.M.* Nomads and the Outside World... — P. 69—84.

³⁸ *Khazanov A.M.* Ibid.; *Крадин Н.Н.* Империя хунну... — С. 42, 45.

³⁹ *Khazanov A.M.* Nomads and the Outside World... — P. 224—227.

⁴⁰ *Детал. див.*: *Симоненко А.В.*, *Лобай Б.И.* Сарматы Северо-Западного Причерноморья в I в. н. э. — Киев, 1991. — С. 79—88; *Симоненко А.А.* Сарматы Таврии. — С. 107—121; *Виноградов Ю.Г.* Очерк военно-политической истории... — С. 161, прим. 64 та ін. Уже в епітафії намісника Мезії Т. Плавтія Сільвана йдеться про переселення ним у межі Римської імперії 100 тис. осіб з числа задунайських племен, серед яких, імовірно, були й сармати (детал. див.: *СИЛ*, XIV, 3608; *порів.*: *Виноградов Ю.Г.* Очерк военно-политической истории... — С. 165; *Колосовская Ю.К.* Рим и мир племен на Дунае I—IV вв. н. э. — М., 2000. — С. 63—65).

⁴¹ *Зубарь В.М.* Некрополь Херсонеса Таврического I—IV вв. н. э. — Киев, 1982. — С. 118—119; *Масленников А.А.* Население Боспорского государства... та ін.

⁴² *Крадин Н.Н.* Империя хунну. — С. 47, 50; *порів.*: *Величко В.В.* К вопросу о «белых пятнах» в истории кочевых народов (о соотношении оседлого и кочевого хозяйства) // *МАИЭТ*. — 1996. — 5. — С. 257.

⁴³ *Порів.*: *Величко В.В.* Указ. соч. — С. 257—258.

⁴⁴ *Див.*: *Раев Б.А.* Римские импортные изделия в погребениях кочевнической знати I—III вв. н. э. на Нижнем Дону: Автореф. дис.... канд. ист. наук. — Л., 1979; *Ковпаненко Г.Т.* Сарматское погребение I в. н. э. на Южном Буге. — Киев, 1986; *Симоненко А.В.*, *Лобай Б.И.* Указ. соч.; *Симоненко А.А.* Сарматы Таврии... — С. 70—79; *Дзиговський О.М.* Сармати на заході степового Причерномор'я наприкінці I ст. до н. е. — першій половині IV ст. н. е. — К., 1993. — С. 64—66; *Дворниченко В.В.*, *Федоров-Давыдов Г.А.* Сарматское погребение скелету I в. н. э. у с. Косика Астраханской области // *ВДИ*. — 1993. — № 3. — С. 141—179; *Трейстер М.Ю.* Сарматская школа художественной торевтики (К открытию сервиза из Косики) // *ВДИ*. — 1994. — № 1. — С. 172—203 та ін.

⁴⁵ *Детал. див.*: *Barfield T.* The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 BC to 1757. — Cambridge, 1992. — P. 8; *Крадин М.М.* Проблема формаційної характеристики... — С. 7—8; *Крадин Н.Н.* Империя хунну... — С. 115—139.

⁴⁶ Крадин М.М. Проблема формаційної характеристики... — С. 8—9; Крадин Н.Н. Империя хунну... — С. 50; Павленко Ю.В. Зазн. праця. — С. 48—50.

⁴⁷ Khazanov A.M. Nomads and the Outside World... — P. 157—158; Крадин Н.Н. Империя хунну... — С. 48—50.

⁴⁸ Крадин Н.Н. Империя хунну... — С. 19, 113.

⁴⁹ Смирнов К.Ф. Сарматы на Илеке. — М., 1975; Смирнов К.Ф. Сарматы и утверждение их политического господства в Скифии. — М., 1984; Гудкова А.В., Фокеев М.М. Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная I—IV вв. н. э. — Киев, 1984. — С. 3—57; Скрипкин А.С. Нижнее Поволжье в первые века нашей эры. — Саратов, 1984; Скрипкин А.С. Азиатская Сарматия. Проблемы хронологии и ее исторический аспект. — Саратов, 1990; Костенко В.И. Сарматы Самарско-Орельского междуречья III в. до н. э. — IV в. н. э. — Днепропетровск, 1986; Гросу В.И. Хронология памятников сарматской культуры Днестро-Прутского междуречья. — Кишинев, 1990; Симоненко А.А. Сарматы Таврии; Симоненко А.В. Сарматы Северного Причерноморья...; Симоненко А.В. Особенности раннесарматской культуры Северного Причерноморья...; Симоненко А.В. Могильник Днепровской и сарматские памятники «восточной волны» в Северном Причерноморье // Нижневолж. археол. вестн. — 2000. — № 3; Симоненко А.В. Погребение знатного сармата с римским импортом на Южном Буге // Международные отношения в бассейне Черного моря в древности и средние века. — Ростов н/Д., 2001. — С. 117—119; Дзиговский О.М. Сарматы на заході степового Причерномор'я ...

⁵⁰ Крадин М.М. Проблема формаційної характеристики... — С. 8; Крадин Н.Н. Империя хунну... — С. 88.

⁵¹ Крадин Н.Н. Империя хунну... — С. 49.

⁵² Детал. див.: Там же. — С. 97.

⁵³ Порів.: Гороховский Е.Л. Хронология ювелирных изделий первой половины I тыс. н. э. Лесостепного Поднепровья и Побужья: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — Киев, 1989; Яценко С.А. Сарматские «жрицы» // Хозяйство и культура доклассовых и раннеклассовых обществ: Тез. докл. III конф. молодых ученых ИА АН СССР. — М., 1986. — С. 182—184; Яценко С.А. Наборы амулетов среди атрибутов одной из групп знатных сармато-аланок европейских степей середины I — середины II вв. н. э. // «Вещь в контексте культуры»: Материалы науч. конф. — СПб., 1994. — С. 85—86; Яценко С.А. Письменные и археологические источники о государственности и общественном строе кочевых сармато-аланов I—IV вв. н. э. // Междунар. конф. «100 лет гуннской археологии. Номадизм»: Тез. докл. — Улан-Удэ, 1996. — Ч. 1. — С. 182—185.

⁵⁴ Яценко С.А. Знаки-тамги ираноязычных народов древности и средневековья. — М., 2001. — С. 31—100.

⁵⁵ Пуздровский А.Е. О сарматах в Крыму... — С. 399—400; Пуздровский А.Е. Очерк этносоциальной истории... — С. 108; Пуздровский А.Е. Политическая история... — С. 103—105; Виноградов Ю.Г. Очерк военно-политической истории... — С. 164—166; Щукин М.Б. Указ. соч. — С. 208—211.

⁵⁶ Симоненко А.В., Лобай Б.И. Указ. соч. — С. 83—89; Симоненко А.В. Фарзой и Инисмей: аорсы или аланы? // ВДИ. — 1992. — № 3. — С. 148—149; Щукин М.Б. Указ. соч. — С. 212—218. Спробу пояснити монетне карбування царів кочових сарматів Фарзой й Інисмеєю в Ольвії економічними причинами (Симоненко А.В., Лобай Б.И. Указ. соч. — С. 85—86) не можна визнати правомірною. Для кочовиків таке явище, як регулярна торгівля з використанням грошового еквівалента, не було характерним (детал. див.: Khazanov A.M. Nomads and the Outside World... — P. 202—212; Крадин Н.Н. Империя хунну... — С. 47), а визнання наявності у них власної грошової одиниці так чи інакше веде до модернізації рівня соціально-економічного розвитку. У цьому випадку сарматського суспільства другої половини I ст. н. е. Як і за часів правління Скїла, Атея, Скїлура і династій Малої Скїфії в Добруджі, карбування монети в Ольвії Фарзоєм й Інисмеєю було символічним політичним актом, покликаним продекларувати царський ранг правителів певного сарматського об'єднання. Проте, мабуть, можна погодитися з Ю.Г. Виноградовим у тому, що таке карбування досить чітко свідчить про певну форму залежності елліністських центрів, що карбували такі монети, від варварського оточення. Див.: Виноградов Ю.Г. Очерк военно-политической истории... — С. 168; порів.: Виноградов Ю.Г. Политическая история Ольвийского полиса VII—I вв. до н. э. Историко-эпиграфическое исследование. — М., 1989. — С. 274—276.

⁵⁷ СІЛ. XIV, 3608; Симоненко А.В., Лобай Б.И. Указ. соч. — С. 87; Щукин М.Б. Указ. соч. — С. 212—218; Виноградов Ю.Г. Очерк военно-политической истории... — С. 165—166; Vîlcă I. Considerations concerning the political history of sarmatians in the North-West of the Black Sea in the first century A. D. // Acta musei Porolissensis. — 1997. — 21. — P. 943—952. Можливо, археологічним відображенням цієї збройної боротьби є знахідка в сарматському похованні I ст. н. е., відкритому на території сучасної Молдови, римської бронзової посудини з трискладовим римським ім'ям, яка могла належати загинувшому в якійсь військовій суттєвості римському легіонеру (див.: Агульников С.М., Бубулич В.Г. Сарматский курган I в. н. э.

у с. Казакля // Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья (К 100-летию Б.Н. Гракова). — Запорожье, 1999. — С. 12, рис. 2, 3—4; *Bărcă V. Vasele romane de bronz din mormintele sarmatice din spațiul Pruto-Nistrean // Studii de istorie antică.* — Cluj-Napoca, 2001. — P. 335—348; порів.: *Шелов-Коведяев Ф.В.* Бронзовая амфора Корнелии Кварты Рутиллы // Международные отношения в бассейне Черного моря в древности и средние века. — Ростов н/Д., 2001. — С. 119—122).

⁵⁸ *Виноградов Ю.Г.* Очерк военно-политической истории... — С. 166—168.

⁵⁹ *Зубарь В.М.* Ольвия, сарматы и Рим во второй половине I в. н. э. // ВДИ. — 1994. — № 3. — С. 219; порів.: *Симоненко А.В., Лобай Б.И.* Указ. соч. — С. 86.

⁶⁰ *Детал. див.: Симоненко А.В., Лобай Б.И.* Указ. соч. — С. 83—88; *Щукин М.Б.* Указ. соч. — С. 213.

⁶¹ *Порів.: Яценко С.А.* Аланская проблема и центральноазиатские элементы в культуре кочевников Сарматии рубежа I—II вв. н. э. // Петербург. археол. вестн. — 1993. — Вып. 3. — С. 60—72.

⁶² *Симоненко А.В., Лобай Б.И.* Указ. соч. — С. 86.

⁶³ *Зубарь В.М.* Ольвия, сарматы и Рим... — С. 218—221.

⁶⁴ *Виноградов Ю.Г.* Очерк военно-политической истории... — С. 167—168; *Зубарь В.М.* Ольвия, сарматы и Рим... — С. 218—221.

⁶⁵ *Пуздровский А.Е.* Очерк этносоциальной истории... — С. 108.

⁶⁶ *Зайцев Ю.П.* Хронология Неаполя Скифского // ДСПК. — 1995. — 5. — С. 88; порів.: *Колтухов С.Г.* Укрепления... — С. 36.

⁶⁷ *Кутайсов В.А., Уженцев В.Б.* Некоторые итоги изучения Калос Лимана // Проблемы археологии Северного Причерноморья (к 100-летию основания Херсонского музея древностей). — Херсон, 1991. — С. 91; *Колтухов С.Г.* Укрепления... — С. 36.

⁶⁸ *Пуздровский А.Е.* Очерк этносоциальной истории... — С. 108; порів.: *Высотская Т.Н.* Усть-Альминское городище... — С. 144; *Уженцев В.Б.* Калос Лимен в I в. до н. э. — II в. н. э. (общий обзор по материалам раскопок 1988—1998 гг.) // Поздние скифы Крыма: Тр. ГИМ. — М., 2001. — Вып. 118. — С. 166.

⁶⁹ *Пуздровский А.Е.* О сарматах в Крыму... — С. 400; *Пуздровский А.Е.* О погребальных сооружениях Юго-Западного и Центрального Крыма в первые века н. э. // Проблемы истории и археологии Крыма. — Симферополь, 1994. — С. 124—125; *Пуздровский А.Е.* Очерк этносоциальной истории... — С. 108.

⁷⁰ *Порів.: Фокеев М.М.* Проблема оседания сарматов Днестровско-Прутского междуречья // Проблемы скифо-сарматской археологии (К 100-летию Б.Н. Гракова). — Запорожье, 1999. — С. 259—262; *Яценко С.А.* Процесс оседания кочевых аланов в Приазовье в середине I — середине III вв. н. э.: города и кочевые стоянки // Взаимоотношения культур и цивилизаций и ритмы культурогенеза. — СПб., 1994. — С. 69—70; *Медведев А.П.* Археологические материалы о присутствии сарматов на лесостепных городищах // Сарматы и их соседи на Дону: Материалы и исследования по археологии Дона. — Ростов н/Д., 2000. — Вып. 1. — С. 233—255.

⁷¹ *Порів.: Высотская Т.Н.* Усть-Альминское городище... — С. 141—142.

⁷² *Безумовною модернізацією є висновок О.Є. Пуздровського, що ці знахідки «підтверджують значення городища і його гавані як центра міжнародної торгівлі» (Пуздровский А.Е.* Политическая история... — С. 107).

⁷³ *Порів.: Симоненко А.А.* Сарматы Таврии... — С. 70—75; *Симоненко А.В.* Соотношение ранне- и среднесарматской культур... — С. 187—198.

⁷⁴ *Пуздровский А.Е., Зайцев Ю.П., Лобода И.И.* Погребения сарматской знати I в. н. э. на Усть-Альминском некрополе (По материалам раскопок 1996 г.) // Херсонес в античном мире. Историко-археологический аспект: Тез. докл. — Севастополь, 1997. — С. 98—99; *Пуздровский А.Е.* Очерк этносоциальной истории... — С. 108; *Пуздровский А.Е.* Политическая история... — С. 105—106.

⁷⁵ *Порів.: Высотская Т.Н.* Этнический состав населения Поздней Скифии (по материалам могильников) // Материалы по этнической истории Крыма VII в. до н. э. — VII в. н. э. — Киев, 1987. — С. 64—65; *Дашевская О.Д.* Поздние скифы (III в. до н. э. — III в. н. э.) // Степи европейской части СССР в скифо-сарматское время: Археология СССР. — М., 1989. — С. 139—140; *Дашевская О.Д.* Поздние скифы в Крыму // САИ. — 1991. — Вып. Д 1—7. — С. 23—41; *Щукин М.Б.* Указ. соч. — С. 211; *Пуздровский А.Е.* Очерк этносоциальной истории... — С. 99, 110.

⁷⁶ *Порів.: Виноградов Ю.Г.* Очерк военно-политической истории... — С. 165.

⁷⁷ *Бунятян К.П., Бессонова С.С.* Про етнічний процес на європейській частині Боспору в скіфський час // Археологія. — 1990. — № 1. — С. 24; порів.: *Khazanov A.M.* Nomads and the Outside World... — P. 198—202.

⁷⁸ *Порів.: Пуздровский А.Е.* Очерк этносоциальной истории... — С. 109, 112, 117. У зв'язку з цим слід звернути увагу на добре засвідчене археологічно зростання з другої половини I ст. н. е. в пізньоскіфських могильниках кількості індивідуальних поховань, що О.Є. Пуздровсь-

кий пояснює поступовим виділенням у пізніх скіфів під впливом прийшлих сарматів малої сім'ї (*Пуздровский А.Е. Очерк этносоциальной истории... — С. 117*). Не заперечуючи цього висновку принципово, треба звернути увагу на те, що специфічними особливостями праці скотарів-кочовиків, кількісно обмеженої сімейними господарствами або мінімальними за розмірами общинами (*Крадин Н.Н. Империя хунну... — С. 21*), був зумовлений і характер їхньої сім'ї. Для кочовиків загалом характерна мала нуклеарна сім'я (*Хазанов А.М. Социальная история... С. 164—165; Khazanov A.M. Nomads and the Outside World... — P. 126—138*), що не могло не відбитися, зокрема, і в поховальному обряді. Адже добре відомо, що в усіх сарматських могильниках, безумовно, переважають індивідуальні поховання, характерні саме для такої сім'ї. Тому, не виключаючи можливості трансформації сімейних відносин пізніх скіфів під впливом сарматів, різке збільшення кількості індивідуальних поховань у могильниках Південно-Західної Таврики, імовірно, насамперед слід розглядати як досить вірний показник осідання на землю представників сарматського етнічного масиву, що принесли з собою характерний для кочового суспільства обряд поховання. У свою чергу, осілий спосіб життя сарматів на території Південно-Західної Таврики обумовив те, що, на відміну від степової зони, в могильнику Неаполя Скіфського фіксуються підіймі могили з двома-трьома похованнями (*Раевский Д.С. Позднескифская семья по археологическим данным // СЭ. — 1971. — № 2. — С. 66, прим. 31*).

⁷⁹ Детал. див.: *Крадин М.М. Проблема формаційної характеристики... — С. 6—7*.

⁸⁰ *Крадин М.М. Проблема формаційної характеристики... — С. 9; порів.: Павленко Ю.В. Зазн. праця. — С. 158—159.*

⁸¹ *Крадин М.М. Проблема формаційної характеристики... — С. 9.*

⁸² *Пуздровский А.Е. Политическая история... — С. 105—106.*

⁸³ *Порів.: Павленко Ю.В. Зазн. праця. — С. 159—160.*

⁸⁴ *Величко В.В. Указ. соч. — С. 257—258.*

⁸⁵ Детал. див.: *Khazanov A.M. Nomads and the Outside World... — P. 157—158; Крадин Н.Н. Империя хунну... — С. 8—9, 48—50; Павленко Ю.В. Зазн. праця. — С. 159.*

⁸⁶ Див.: *Крадин Н.Н. Империя хунну... — С. 138.*

⁸⁷ *Навряд чи можна погодитися з В.А. Сидоренком, який на підставі знахідок золотих монет херсонеського карбування початку II ст. н. е. доходить висновку, що їх спеціально виготовляли для сплати данини варварам (Сидоренко В.А. Золотая монетная чеканка Херсонеса I—II вв. н. э. // МАИЭТ. — 2001. — 8. — С. 446—447). Адже вся історія Херсонеса, на відміну від Ольвії, свідчить, що його громадська община протягом античної епохи активно протистояла варварам, що погано узгоджується з припущенням про виплату їм данини і спеціального карбування для цього золотих монет.*

⁸⁸ *Близького за своїм змістом висновку, спираючись на археологічний матеріал та історичну ситуацію, дійшов О.Є. Пуздровський. Він вважає, що внаслідок міграції сарматів у передгірській частині Таврики у другій половині I ст. н. е. склався їх військово-політичний союз зі скіфами, хоча й не пояснює його характеру і ніяк не аргументує це важливе положення (Пуздровский А.Е. Политическая история... С. 114).*

⁸⁹ *СИЛ, XIV, № 3608.*

⁹⁰ Детал. див.: *Зубар В.М. Про похід Плавтія Сільвана в Крим // Археологія. — 1988. — Вып. 63. — С. 19—27; Зубарь В.М. Херсонес Таврический и Римская империя... — С. 26—29.*

⁹¹ *Пуздровский А.Е. Политическая история... — С. 105, прим. 158.*

⁹² *IOSPE, F, № 369.*

⁹³ *Пуздровский А.Е. Этническая история... — С. 211; Пуздровский А.Е. Политическая история... — С. 105.*

⁹⁴ *Соломоник Э.И. Граффити с хоры Херсонеса. — Киев, 1984. — С. 10.*

⁹⁵ *Высотская Т.Н. Поздние скифы в Юго-Западном Крыму. — Киев, 1972. — С. 147—149; Высотская Т.Н. Этнический состав населения... — С. 63, табл. 7; Высотская Т.Н. Усть-Альминское городище... — С. 86—90; Гуцина И.И. Население сарматского времени в долине реки Бельбек в Крыму (по материалам могильников) // АИЮВЕ: Тр. ГИМ. — М., 1974. — С. 43; Богданова Н.А., Гуцина И.И., Лобода И.И. Могильник Скалистос III в Юго-Западном Крыму // СА. — 1976. — № 4. — С. 146; Гуцина И.И. О локальных особенностях культуры населения Бельбекской долины Крыма в первые века н. э. // АИЮВЕ: Тр. ГИМ. — М., 1982. — Вып. 54. — С. 26; Дашевская О.Д. Поздние скифы в Крыму... — С. 34—35, 40—41; Сымонович Э.А. Население столицы позднескифского царства (по материалам восточного могильника Неаполя Скифского). — Киев, 1983. — С. 84—86; Внук С.Ю., Лагутин А.Б. Земляные склепы... — С. 96—121 та ін.*

⁹⁶ *Пуздровский А.Е. О сарматах в Крыму... — С. 398.*

⁹⁷ *IOSPE, F, № 369.*

⁹⁸ *Ростовцев М.И. К истории Херсонеса в эпоху ранней Римской империи // Сб. в честь П.С. Уваровой. — М., 1916. — С. 14; Пуздровский А.Е. Этническая история... — С. 211; Пуздровский А.Е. Политическая история... — С. 105, прим. 158.*

⁹⁹ *Детал. див.: Смирнов К.Ф.* Сарматы. Ранняя история и культура сарматов. — М., 1964. — С. 57—74; *Смирнов К.Ф.* Сарматы и утверждение... — С. 37—40.

¹⁰⁰ *Порів.: Const. Porph. De adm. imp., 53; Подосинов А.В.* Произведения Овидия как источник по истории Восточной Европы и Закавказья. — М., 1985. — С. 170, прим. 240.

¹⁰¹ *Пуздровский А.Е.* О сарматах в Крыму... — С. 399—400; *Пуздровский А.Е.* Очерк этно-социальной истории... — С. 108.

¹⁰² *Пуздровский А.Е.* Политическая история... — С. 105—106.

¹⁰³ *Высотская Т.Н.* Поздние скифы... — С. 98—100; *Гущина И.И.* Население сарматского времени... — С. 44 і наст.

¹⁰⁴ *IOSPE, F, № 369.*

¹⁰⁵ *Соломоник Э.И.* Граффити... — С. 10.

¹⁰⁶ *Детал. див.: Виноградов Ю.Г.* Очерк военно-политической истории... — С. 167—168; *Внуков С.Ю, Коваленко С.А., Трейстер М.Ю.* Гипсовые слепки из Кара-Тобе // ВДИ. — 1990. — № 2. — С. 118. Дуже натягнутим є висновок щодо гіпсових зліпків середини I ст. н. е., знайдених під час розкопок на городищі Кара-Тобе, які свідчать, що «разом з римськими військами на городище прибув і майстер-горевт зі своїм інструментарієм. Тут на місці після початку переговорів зі скіфами по привезених зліпках їм був виготовлений набір срібного посуду для підношень як дипломатичних подарунків» (*Внуков С.Ю, Коваленко С.А., Трейстер М.Ю.* Указ. соч. — С. 119; порів.: *Пуздровский А.Е.* Политическая история... — С. 105).

¹⁰⁷ *Сорочан С.Б.* Экономические связи Херсонеса со скифо-сарматским населением Крыма в I в. до н. э. — V в. н. э. // Античные государства и варварский мир. — Орджоникидзе, 1981. — С. 27; *Кадеев В.И., Сорочан С.Б.* Экономические связи античных городов Северного Причерноморья в I в. до н. э. — V в. н. э. (На материалах Херсонеса). — Харьков, 1989. — С. 58; *Зубар В.М., Савеля О.Я.* Зазн. праця. — С. 75—80; *Пуздровский А.Е.* Граффити на краснолаковой посуде из раскопок Усть-Альминского некрополя в 1993—1995 гг. // Бахчисарайский историко-археологический сборник. — Симферополь, 1997. — Вып. 1. — С. 167—180; *Журавлев Д.В.* Граффити на краснолаковой керамике из могильника Бельбек IV в Юго-Западном Крыму // Поздние скифы Крыма: Тр. ГИМ. — М., 2001. — Вып. 118. — С. 187—193.

¹⁰⁸ *IOSPE, F, №№ 421, 422; Анохин В.А.* Монетное дело Херсонеса (IV в. до н. э. — XII в. н. э.). — Киев, 1977. — С. 65—66. Початком 70 р. датуються скарб монет, знайдений в північно-західній частині пересипу Сакського озера в Північно-Західній Тавриці (*Гилевич А.М.* Прибрежненский клад римских монет // НЭ. — 1965. — 5. — С. 103). На підставі результатів аналізу нумізматичного матеріалу А.М. Гилевич припускала, що він міг бути пов'язаний з присутністю тут римських солдатів, які охороняли дорогу з Херсонеса у Північно-Західний Крим (*Гилевич А.М.* Указ. соч. — С. 103; порів.: *Кузьмина А.Г.* К вопросу о римской оккупации Херсонеса Таврического // Некоторые вопросы всеобщей истории. — Тула, 1972. — С. 106). Проте відсутність будь-яких інших даних, що могли б свідчити про дислокацію тут римських військ, а також військово-політична обстановка навколо Херсонеса в той час не дають змоги погодитися з цим висновком.

¹⁰⁹ *Зубарь В.М.* Северный Понт... — С. 51.

Одержано 14.03.2002

В.М. Зубарь

САРМАТЫ, НАСЕЛЕНИЕ ТАВРИКИ И ХЕРСОНЕС В I в. н. э.

На основании имеющихся в настоящее время источников можно достаточно уверенно полагать, что на протяжении первой половины — третьей четверти I в. н. э. Таврика была включена в сферу военно-политической активности сарматских объединений, а поздние скифы, не представлявшие единого политического целого, после походов Диофанта вошли в состав раннегосударственного сарматского объединения, которое условно можно называть «кочевой империей» или «кочевой конфедерацией». Именно это политическое образование стало ведущей военно-политической силой в Таврике и реальной угрозой самому существованию здесь главного центра античной цивилизации — Херсонеса. Только благодаря решительным действиям лентата провинции Мезия Т. Плавтия Сильвана в 60-х годах I в. положение вокруг города стабилизировалось и вплоть до начала II в. между Херсонесом и варварами, жившими в Таврике, установились сравнительно мирные отношения, которые способствовали началу активизации разносторонних экономических связей.

В широком историческом плане события, происходившие в I в. в Таврике, свидетельствуют о понимании в Риме динамики процессов, происходивших в Северном Причерноморье, и угрозы со стороны сарматов, которые периодически мигрировали через степную зону региона к границам собственно империи. Вследствие этого в период правления императора Нерона была осуществлена первая широкомасштабная и достаточно успешная попытка оказать греческому населению Херсонеса действенную военную помощь и превратить его в

надежного союзника імперії. Іменно з того часу і до закінчення античної епохи сарматські міграції із степної зони Північного Причорномор'я визначали історичне становлення не тільки варварського населення Таврики і Херсонеса, але і населення дунайських провінцій Римської імперії.

V.M. Zubar'

SARMATIANS, POPULATION OF TAURICA AND CHERSONESOS IN THE 1ST CENTURY AD

Based on the sources which is available in present, it is safe to say that during the first half and the third quarter of the 1st century AD Taurica was included in the sphere of the military and political activity of Sarmatian unions. The late Scythians, who after the Diophantos' campaign had no the common political integrity, formed part of the early state Sarmatian union, which could have been named «the nomadic empire» or «the nomadic confederation». Namely this political union became the principal military and political power in Taurica and the real threat to the existence of the main center of the ancient civilization that was Chersonesos. Owing to the strong measures of the legate of Moesia province T. Plautius Silvanus, in the 60s years of the 1st century AD the situation of the city stabilized, and by the beginning of the 2nd century AD the relatively peaceful relations were established between Chersonesos and barbarians living in Taurica, and were conducive to the beginning of activation of versatile economic connexions.

In the wide historical plan, the events, which took place in the 1st century AD in Taurica, are evidence of the comprehension by Rome the movement of the processes in the Northern Black Sea coast, and the threat from the Sarmatian side, who migrated from time to time through the steppe zone of the region to the borders of the empire. Consequently, during the reign of the emperor Nero the first large-scale and successful enough attempt to give the active military help to Greek population of Chersonesos and to turn it into the true ally of the empire was made. Namely since that time and up to the end of the ancient epoch Sarmatian migrations from the steppe zone of the region of Northern Black Sea coast became the major for the historical development not only for the barbarian population of Taurica and Chersonesos, but also for the Danube provinces of the Roman empire.

А.В. Івченко

ПОЯВА ГУНІВ У ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР'І

Статтю присвячено висвітленню шляхів, якими гунни просувалися до Північного Причорномор'я. Зроблено спробу пошуку відповідностей між схемою, яка була розроблена на основі аналізу писемних джерел, та наявним археологічним матеріалом, зокрема поховальними пам'ятками. Останні на території Північного Причорномор'я та Криму поділяють на дві групи, що, можливо, має у своєму підґрунті етнічні чинники.

Вивчення культури та історії європейських гунів налічує вже понад 250 років¹. Проте певна кількість проблем, пов'язаних з цією темою, ще не здобула свого остаточного вирішення. Однією з таких проблем можна вважати шляхи та порядок проникнення гунів до Східної Європи, зокрема до Північного Причорномор'я. Дослідники намагалися вирішити її в різний спосіб, але останнім часом починає переважати така загальна схема: напередодні вторгнення до Європи гунський союз племен остаточно консолідувався на Волзі та в Південному Приураллі. Тут нове утворення включало до свого складу іншомовні, у тому числі іранські та угорські, народи (сарматів, аланів тощо), і звідси розпочало свій рух на захід². Одержавши перемогу над північнокавказькими аланами в останній чверті IV ст.³, гунни вдираються до Північного Причорномор'я. Зіткнувшись на